

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі формування духовних цінностей студентів у закладі вищої освіти. Вивчення стану навчально-виховної роботи в закладі вищої освіти виявило значні недоліки в її проведенні: більшість викладачів не акцентують свою увагу на формуванні в студентів духовних цінностей. Організація виховного процесу не завжди орієнтована на створення умов для формування духовних цінностей. Доведено, що форми і методи, застосовані в процесі формування духовних цінностей, необхідно добирати з огляду на їхню соціальну зумовленість і практичну значущість, для забезпечення різноманітних способів взаємодії викладачів і студентів. Провідними формами, за яких утверджувалися і розвивалися духовні цінності студентів, обрано навчально-практичні, практично-масові, а також проектну і суспільно-корисну діяльність. Результативність та педагогічну ефективність розробленого змісту, форм, методів, засобів доведено кількісно-якісними змінами сформованості духовних цінностей студентів.

Ключові слова: духовні цінності, студентська молодь, позааудиторна діяльність, виховне середовище, педагогічна підтримка, форми організації позааудиторної діяльності, методи виховання, заклад вищої освіти.

Реформування освітньої системи України супроводжується посиленою увагою до питань удосконалення освітнього простору вітчизняної вищої школи. Насамперед це стосується проблеми духовного вдосконалення самоствердження покоління майбутніх фахівців [3, с. 293]. Перед сучасною педагогічною наукою постає завдання щодо пошуку ефективних шляхів формування духовних цінностей особистості в період її професійного становлення. В означеному контексті особливого значення набувають дослідження виховного потенціалу й змістового наповнення позааудиторної діяльності закладу вищої освіти (далі – ЗВО).

Визначаючи позааудиторну діяльність складовою частиною навчально-виховного процесу, науковці М. Безугла, В. Долженко акцентують увагу на системі виховної роботи ЗВО, завдання якої полягає у створенні такого соціокультурного середовища, в якому індивід розвивається і набуває соціального досвіду, отримує допомогу в соціальній самоідентифікації та самореалізації природних задатків. Автори вважають, що виховання функціонує як система життєдіяльності студентської молоді та проявляється в аудиторній (навчальний процес – навчання, що виховує) і позааудиторній (виховний процес – створення умов для раціональної самоорганізації студентської діяльності, культури праці й дозвілля) роботі [1, с. 14; 2, с. 87].

Зміст позааудиторної діяльності вищої школи охоплює сукупність ідей, фактів, напрямів, які враховуються у виховному процесі, за допомогою яких досягаються конкретні цілі й завдання виховної роботи. У вужчому тлумаченні зміст позааудиторної діяльності охоплює обсяг просвітницько-емоційного виховного матеріалу, обмеженою конкретною виховною акцією [4, с. 9].

На наш погляд, система виховної роботи закладу вищої освіти є єдиним цілим, а позааудиторна діяльність студентів – її конкретним проявом. У зв'язку із цим розглядатимемо позааудиторну діяльність як систему, що поєднує в собі мету, завдання, зміст, методи і форми виховної діяльності, спрямовані на формування всебічно розвиненої особистості з високим рівнем професійної культури.

Мета статті – здійснити емпіричне дослідження і виявлення ефективності позааудиторної діяльності ЗВО як одного із провідних чинників формування духовних цінностей студентської молоді.

Духовні цінності студентів є їхніми ціннісними орієнтирами, виявляються у взаємостосунках з оточенням, у здатності діяти відповідно до соціально прийнятих норм поведінки. Вони відображають ставлення особистості до себе, до інших людей, до навколишнього світу. В основу визначення *рівнів* сформованості духовних цінностей студентів покладено міру розвитку всіх структурних компонентів цього феномена за визначеними критеріями та показниками.

Високий рівень сформованості духовних цінностей студентської молоді характеризується знаннями про сутність духовних цінностей, їх повним осмисленням та усвідомленням доцільності оволодіння ними. Духовні цінності (відповідальність, толерантність, милосердя, гідність, самодостатність) є для студента особистісним надбанням, основою поведінки, діяльності та спілкування; такому студенту властива гуманістична настанова на взаємодію, емоційно-позитивне ставлення до себе, одногрупників, інших людей, навколишньої дійсності.

Достатній рівень сформованості духовних цінностей визначається глибокими уявленнями студента про норми, цінності, моделі поведінки, прийняті в соціумі, усвідомленням необхідності їх дотримання в повсякденних взаєминах. Духовні цінності є для студента особистісним надбанням. Для студентів цього рівня характерні прояви соціально цінної мотивації у взаємодії з іншими людьми, хоча іноді їхня поведінка мотивована бажанням завоювати добре ставлення до себе, прагненням уникнути неприємної ситуації. Часто таким студентам притаманна непослідовність у словах і діях.

Середній рівень сформованості є рівнем фрагментарних знань особистості про духовні цінності. Вони не глибоко усвідомлені та не мають особистісного сенсу. Духовні цінності не є достатньою мірою значущими для студента, тому його поведінка зазвичай зумовлена ситуацією – залежно від вимог, інтересів, потреб і під впливом важливих для нього людей. Він не завжди може регулювати свої емоції, почуття, дії, вчинки. Студент усвідомлює необхідність дотримання моральних норм, моделей поведінки, прийнятих у соціумі, але не завжди готовий реалізувати їх у різних життєвих обставинах. Вирізняється пасивністю щодо протистояння проявам негативної поведінки з боку інших. Навички саморегуляції розвинуті недостатньо.

Для *низького рівня* сформованості духовних цінностей характерні неповні знання про сутність духовних цінностей, норми, правила поведінки, прийняті в соціумі. Ці знання позбавлені системності і здебільшого не виявляються в поведінці. Духовні цінності не є значущими для студента, він не розуміє важливості дотримання моральних норм у взаєминах з іншими людьми. Представники цього рівня не усвідомлюють цінності іншої людини, не поважають людської гідності, не проявляють у відносинах з іншими людьми відповідальності, толерантності, милосердя.

Констатувальний етап дослідно-експериментальної роботи охопив 974 студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Ужгородського національного університету. До складу експериментальної групи (далі – ЕГ) входило 479 студентів, до контрольної групи (далі – КГ) – 495 студентів.

Для визначення рівнів сформованості духовних цінностей студентської молоді використано комплекс методів та діагностичних методик, зокрема: анкетування, інтерв'ювання, тестування (за опитувальниками “Орієнтаційна анкета” Б. Басса, тест “Комунікативні й організаторські здібності” (далі – КОЗ) В. Синявського, Б. Федоришина. У процесі діагностування рівнів сформованості духовних цінностей студентської молоді поруч із даними, отриманими за допомогою стандартних і модифікованих методик, враховувалися експертні оцінки викладачів, кураторів академічних груп.

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту засвідчив, що високий рівень сформованості духовних цінностей властивий 8,6 % респондентів ЕГ та 8,7 % респондентів КГ; достатній рівень зафіксовано в 15,3 % учасників ЕГ та 16,3 % студентської молоді КГ; середній рівень сформованості духовних цінностей притаманний 37,3 % учасників ЕГ та 36 % – КГ; низький рівень – 38,8 % студентам ЕГ та 40 % учасників КГ. Отже, результати констатувального етапу експерименту виявили недостатній рівень сформованості у студентів духовних цінностей.

На основі узагальнення усного та письмового опитування респондентів встановили: 1) студенти недостатньо поінформовані про сутність духовності, духовного виховання, духовних цінностей особистості; 2) студенти із труднощами знаходять вирішення нестандартних проблем морально-етичного характеру, не вміють застосовувати стверджувальну позитивну поведінку (тяжіють до пасивної або агресивної), не прагнуть до саморозвитку, самовиховання.

Наведемо окремі судження студентів, які об'єктивно відображають таку тенденцію. Галина: “Зараз проводять велику кількість виховних заходів, але належної уваги вихованню духовності, духовних цінностей, любові до людини та взаєморозумінню не надають”. Денис: “Викладачі вимагають від студентів дисциплінованості та гарних манер, але їм більше до вподоби, коли ми просто тихо сидимо на лекції, а на семінарських заняттях переказуємо зміст їхньої лекції. Зазвичай все екстраполюється на самостійне вивчення”.

Результати дослідження засвідчують, що питання, які розглядають на кураторських годинах, здебільшого стосуються успішності (49,4 %), а серед форм проведення кураторських годин, які, на думку студентів, найбільше впливають на формування духовних цінностей, респонденти назвали такі: зустрічі із цікавими людьми (38,8 %), проведення круглих столів (21,3 %), екскурсії (17,5 %), лекції-повчання (8,6 %). Крім того, студенти вказують на таку форму проведення кураторських годин, як зустрічі в неформальній обстановці (табл. 1).

Таблиця 1

Ранжування форм, що впливають на формування духовних цінностей студентів

№	Форма	Кількість	Відсотки
1.	Лекція-повчання	41	8,6
2.	Тематична лекція	37	7,7
3.	Екскурсія	84	17,5
4.	Зустрічі із цікавими людьми	186	38,8
5.	Проведення круглих столів	102	21,3
6.	Ваш варіант	29	6,1
	<i>Разом</i>	<i>479</i>	<i>100</i>

Викладачі також вказують на низький рівень сформованості духовних цінностей у студентській молоді, що виявляється у відсутності взаєморозуміння, в егоцентричності, байдужості, агресивній поведінці, невмінні поступатися. Причини такої поведінки студентів вони вбачають у сімейному вихованні та впливі ровесників, засобів масової інформації.

Результати вивчення стану навчально-виховної роботи в закладі вищої освіти демонструють значні недоліки в її проведенні зі студентами: більшість викладачів не визначають рівень вихованості студентів, їхніх індивідуальних особливостей, проводять навчально-виховну роботу без аналізу результатів; досить часто вони акцентують свою увагу на отриманні формальних показників роботи, а не на формуванні в студентів духовних цінностей, розвитку потреби в адекватному самовираженні, самоствердженні, розкритті їхньої індивідуальності, творчого потенціалу в навчальній, суспільній діяльності; спостерігається надмірне захоплення викладачів, кураторів організаційними питаннями, а не розвитком самодіяльності й ініціативи юнаків і дівчат. Взаємодія викладача, куратора і студентів будується здебільшого за об'єктним типом, а не на основі співробітництва й співтворчості.

Виявлені недоліки є передумовою для організації спеціальної навчально-виховної роботи, спрямованої на отримання студентами знань про сутність і особливості духовних цінностей особистості, на вироблення в них ціннісного ставлення до цього інтегрального утворення особистості, на розвиток умінь толерантності, відповідальності, милосердя, гідності, самодостатності, на оптимізацію взаємин у системі “викладач, куратор – студент”.

У процесі експериментальної роботи особлива увага приділялася формуванню в студентській групі виховного середовища, що активізує інтеріоризацію студентами духовних цінностей. Це відбувалося в різноманітних формах організації навчально-виховного процесу. Ці форми систематизовано за такими ознаками: зміст і педагогічна ефективність щодо розвитку когнітивного, емоційно-ціннісного й практичного компонентів духовних цінностей особистості; теоретичне й практичне значення формування оптимальних моделей взаємин у системі “викладач, куратор – студент – студентський колектив”; ступінь самостійності й активності студентів; місце та частка застосування в навчально-виховному процесі; часовий інтервал здійснення.

Форми і методи, застосовані в процесі формування духовних цінностей, добиралися з огляду на їхню соціальну зумовленість і практичну значущість, для забезпечення різноманітних способів взаємодії викладачів і студентів. Провідними формами, за яких утверджувалися і розвивалися духовні цінності студентів, обрано:

– *навчально-практичні* (година куратора, година спілкування, веб-квест, брейн-ринг, прес-конференція, екскурсія);

– *практично-масові* (конкурс, свято, вечір запитань і відповідей, КВК, турнір за вподобаннями); проектна, суспільно корисна (у формі волонтерського руху) діяльність.

Для досягнення ефективності процесу формування духовних цінностей студентів застосовано низку методів, а саме: сократівські бесіди, сюжетно-рольові ігри, ділові ігри, складання індивідуальних програм особистісного зростання, самопрезентація, розроблення та захист творчих проєктів, дискусійні “гойдалки”, вирішення індивідуально-ціннісних проблем (“кути”, “сніжки”, “графіті”), вправи, обговорення моральних дилем та ін.

Зокрема, студентську молодь зацікавили години спілкування (“У пошуках одвічних цінностей”, “Духовні виміри нашого життя”, “У милосердя погляд небайдужий”); веб-квести (“Толерантна особистість”, “Відповідальний вчинок, відповідальна поведінка”, “У гідності сила людини”, “Милосердя як духовна цінність”, “Особистісна самодостатність”); реалізація проєктів (“Посади дерево – залиши про себе згадку університету”, “Стан охорони здоров'я в нашому місті”, “Зробимо світ чистішим”, “Турбота” тощо).

В академічних групах, залучених до експерименту, проведено тренінг-курс, що охоплював серію занять за темами “Духовні цінності особистості”, “Сприяння власному духовному вдосконаленню”, “Людина починається з добра”, “Відповідальність – оберіг життя”, “Вчимося бути толерантними” та ін. Під час тренінгу студенти мали нагоду вдосконалити знання про духовні цінності, формувати навички позитивної вербальної й невербальної комунікації, виявляти гідність, відповідальність, милосердя, толерантність у взаєминах, розвивати вміння щиро ділитися своїми почуттями і розуміти почуття інших, усвідомлено сприймати потреби та проблеми інших людей, врегульовувати конфлікти, проявляти активну життєву позицію, навчатися усвідомлювати власні досягнення.

Заключний етап експерименту – підсумкове дослідження й аналіз одержаних результатів. Узагальнення показників сформованості духовних цінностей учасників ЕГ та КГ після завершення формувального етапу експерименту демонструє позитивну динаміку: високий рівень сформованості духовних цінностей властивий 32,8 % респондентів ЕГ та 10,6 % студентів КГ; достатній рівень зафіксовано в 39,9 % учасників ЕГ та 17,4 % студентської молоді КГ; середній рівень притаманний 20,1 % студентам ЕГ та 35,6 % – КГ; низький рівень – 7,2 % респондентів ЕГ та 36,4 % – КГ. Динаміку рівнів сформованості духовних цінностей студентів до та після завершення формувального етапу експерименту подано в таблиці 2.

Таблиця 2

**Характеристика рівнів сформованості духовних цінностей студентів
до та після формувального етапу експерименту**

Рівні	Контрольна група			Експериментальна група		
	до експерименту	після експерименту	динаміка	до експерименту	після експерименту	динаміка
Низький	40 %	36,4 %	– 3,6 %	38,8 %	7,2 %	– 31,6 %
Середній	36 %	35,6 %	– 0,4 %	37,3 %	20,1 %	– 17,2 %
Достатній	16,3 %	17,4 %	+ 1,1 %	15,3 %	39,9 %	+ 24,6 %
Високий	8,7 %	10,6 %	+ 1,9 %	8,6 %	32,8 %	+ 24,2 %

Аналіз результатів формувального етапу дослідження підтвердив педагогічну доцільність і дієвість форм організації позааудиторної діяльності і сприяв засвоєнню студентами відповідних знань, становленню внутрішньої мотивації, розвитку емоційно-ціннісного та практичного компонентів, що забезпечили інтеріоризацію духовних цінностей.

Висновки. Суттєвими елементами процесу виховання є цілеспрямована організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів у різних формах аудиторної та позааудиторної діяльності з метою усвідомлення ними сутності й змісту духовних цінностей, інтеріоризації їх як особистісної цінності, накопичення досвіду виявлення гідності, відповідальності, толерантності, милосердя, самодостатності; організація методичної роботи з викладачами, кураторами для підвищення їхньої компетентності щодо формування духовних цінностей студентів.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в поглибленому вивченні та практичній реалізації проєктної і тренінгової роботи як провідних форм позааудиторної діяльності, спрямованих на духовне самовдосконалення студентської молоді.

Використана література:

1. Безугла М. Формування у студентської молоді духовно-культурних цінностей освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 "Теорія і методика виховання" / М. Безугла ; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Северодонецьк, 2015. – 20 с.
2. Долженко В. Виховання духовних цінностей студентської молоді в полікультурному просторі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 "Теорія і методика виховання" / В. Долженко ; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Северодонецьк, 2006. – 192 с.
3. Мартинюк І. Особливості духовного розвитку особистості за умов суспільної кризи / І. Мартинюк // Життєтворчість особистості : концепція, досвід, проблеми : [науково-методичний збірник] / за ред. І. Єрмакова, Г. Несен. – Запоріжжя : ХНРБЦ, 2016. – С. 293–302.
4. Тернопільська В. Довідник з виховної роботи зі студентами / В. Тернопільська. – Тернопіль : Вид-во "Богдан", 2014. – 184 с.

References:

1. Bezuglaya M. V. (2015) Formation of spiritual and cultural values of education for students: the dissertation author's abstract: 13.00.07: East Ukrainian National University named after V. Dal. Kiev. 20 s. [in Ukrainian]
2. Dolženko V. O. (2006). Vychovannia duchovnykh cinnostej studentskoji molodi v poli kulturnomu prostori. Luhansk.: Vyd-vo SNU im. V. Dalia, 192 s. [in Ukrainian]
3. Martyniuk I. O. (2016) Osoblyvosti duchovnoho rozvytku osobystosti za umov suspilnoji kryzy. Zaporizhzhia: ChNRBC. S. 293–302. [in Ukrainian]
4. Ternopolskaya V. I. (2014) Reference book on educational work with students. Ternopol: Publishing house "Bogdan". 184 s. [in Ukrainian]

Лаппо В. В. Особенности формирования духовных ценностей студенческой молодежи во внеаудиторной деятельности учреждения высшего образования

Статья посвящена проблеме формирования духовных ценностей студентов в условиях высшего учебного заведения. Изучение состояния учебно-воспитательной работы в учреждениях высшего образования установило значительные недостатки в ее проведении. Большинство преподавателей не акцентируют свое внимание на формировании у студентов духовных ценностей. Организация воспитательного процесса не всегда ориентирована на создание условий для формирования духовных ценностей студентов. Доказано, что формы и методы, применяемые в процессе формирования духовных ценностей, необходимо подбирать с учетом их социальной обусловленности и практической значимости для обеспечения различных способов взаимодействия преподавателей и студентов. Ведущими формами развития духовные ценности студентов избраны учебно-практические, практически-массовые, а также проектная, общественно полезная деятельность. Результативность и педагогическую эффективность предложенного содержания, форм, методов, средств, доказаны количественно-качественными изменениями сформированности духовных ценностей у студентов.

Ключевые слова: духовные ценности, студенческая молодежь, внеаудиторная деятельность, воспитательная среда, педагогическая поддержка, формы организации внеаудиторной деятельности, методы воспитания, высшее учебное заведение.

Lappo V. V. Peculiarities of extra-curricular activities of a higher educational institution regarding the formation of student's spiritual values is revealed

In the article a comprehensive substantiation of the problem of the spiritual formation of students in the educational process of higher educational establishments has been made, the structural and functional model of the determined process has been developed and tested. According to the results of studying the experience of extracurricular activities of a higher educational institution, it is concluded that the organization of his natural instincts and abilities, his spiritual formation. The forms of formation of spiritual values have been systematized on the following basic features and activity of students; place and share of application in the educational process; time interval of implementation. Forms of spiritual formation of students in the educational process of a higher educational institution are classified as follows, combined training educational and practical, practically mass, project, socially useful activity. The analysis of the results of research and experimental verification of the effectiveness, of the formation, of the formation of spiritual values of students.

Key words: *spiritual values, students, pedagogical conditions, forms of organization of activities, educational environment, pedagogical support, methods of upbringing, higher educational institution.*

УДК 378:159.9–047.22

Левинська І. Б.

**СТРУКТУРА МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ЗАСОБАМИ ПОРТФОЛІО**

Стаття присвячена аналізу структурних компонентів запропонованої нами моделі формування професійної компетентності майбутніх психологів засобами портфоліо. Під час створення моделі нами враховано результати провідних вітчизняних та закордонних психолого-педагогічних досліджень, сучасні підходи до розуміння портфоліо як засобу (технології), що може застосовуватися в освітньому процесі у вищій школі не тільки з метою оцінювання набутих досягнень, а й для процесуального впливу на формування майбутнього психолога як фахівця. Запропонована нами модель містить, зокрема, емоційно-мотиваційний, професійно-особистісний, когнітивно-орієнтаційний та діяльнісно-вольовий компоненти, формування кожного з них можливе за допомогою такого засобу, як портфоліо. Кожен із компонентів складається з визначеної кількості чинників (показників), які у своїй взаємодії формують професійну компетентність майбутнього психолога як інтегральну якість особистості.

Ключові слова: *портфоліо, професійна компетентність, професійна компетентність майбутніх психологів, формування професійної компетентності майбутніх психологів, модель формування професійної компетентності майбутніх психологів.*

У сучасних умовах нових обріїв розвитку української вищої освіти, переходу до дуальної освіти, “навчання впродовж життя” (“life-long learning”) особливої ваги набуває питання формування професійної компетентності студентів під час навчання у ЗВО, зокрема, майбутніх психологів. Підготовка професійно компетентного психолога є особливо актуальною для українського суспільства, яке перебуває в процесі реформування освітніх процесів, економічних та соціальних змін, військового конфлікту тощо, а отже, фахова психологічна допомога для різних прошарків населення є життєвою необхідністю, запорукою психічного здоров’я нації.

Аналіз результатів досліджень вітчизняних і закордонних науковців надав нам можливість визначити сутність професійної компетентності майбутніх психологів, охарактеризувати основні теоретичні засади щодо створення моделі формування вищезазначеної компетентності засобами портфоліо. Маємо зазначити, що більшість як вітчизняних (Л. Чулак, М. Євтух, Н. Моргунова, Н. Хміль, Н. Маковецька, А. Конончук, Ю. Романенко), так і закордонних дослідників (Е. Алісултанова, Х. Баррет, Є. Боброва, М. Вонакот, Л. Дарлінг-Хаммот, В. Девісілова, В. Загвоздкін, І. Калмикова, С. Кітамура, Г. Лоренцо, М. Никифорова, Т. Новікова, С. Чанг) розглядають портфоліо в навчальному процесі як засіб та (або) інструмент оцінювання та само оцінювання результатів навчання, а питання використання портфоліо саме з метою формування професійної компетентності майбутнього фахівця, зокрема психолога, у процесі навчання ще й досі залишається недостатньо розробленим.

Мета статті – на основі теоретичного аналізу вітчизняного та закордонного наукового досвіду сформувати структуру моделі формування професійної компетентності майбутніх психологів засобами портфоліо, виділити її основні компоненти та чинники, визначити їх взаємозв’язок, що є передумовою експериментального дослідження.

Для досягнення мети нашого дослідження вважаємо за необхідне наголосити на тому, що професійна компетентність майбутніх психологів виокремлена нами як інтегральна якість особистості майбутніх психологів, що передбачає наявність сукупності знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, мотивів, емоційних, вольових процесів тощо, спрямована на ефективне здійснення професійної діяльності та самовдосконалення.